КОМІСІЯ ДЛЯ СКЛАДАННЯ СЛОВНИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЖИВОЇ МОВИ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

Редактори: В. М. Ганцов, Г. К. Голоскевич, М. М. Грінченкова
Головні редактори: акад. А. Е. КРИМСЬКИЙ, акад. С. О. Єфремов

ГАНЦОВ Всеволод Михайлович. Н. 25.11.(07.12.)1892 (м. Чернігів). Закінчив 1916-го року Петербурзький ун-т. Учень О.О.Шахматова. У 1919 – 29 – наук. працівник ВУАН. Досліджував питання діалектології, історії укр. мови, укр. правопису, лексикографії. У праці «Діалектологічна класифікація українських говорів» (1923) розробив наук. засади діал. членування укр. мови. Досліджував поліські дифтонги («Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку» (1923); «Діалектологічні межі на Чернігівщині» (1925). Праця «Особливості мови Радзивилівського (Кенігсбезького) списку літопису» (1927, рос. мовою) – зразок аналізу мови писем, пам'яток. Ганцов брав активну участь у працях Харківської правописної комісії, йому належав розділ у проєкті українського правопису, виданому 1926 р., редактор академічного «Російсько-українського словника» (1925 – 29). Дослідник автографів Т.Шевченка. Працював професором Київського інституту народної освіти. 25.08.1929 заарештований за звинуваченням в участі в СВУ; засуджений до 8 років ВТТ і 3 років поразки в правах; 15.04.1938 термін продовжено на 8 років ВТТ. 20.12.1946 звільнений. 17.12.1949 заарештований як соціально-небезпечний елемент. Особливою нарадою МДБ СРСР 19 квітня 1950 р. засланий на спецпоселення у Красноярський край. 19.09.1956 звільнений. П. 05.10.1979 (м.Чернігів). Пленум Верховного суду УРСР 11 вересня 1989 р. скасував вирок по справі, припинивши її за відсутністю складу злочину.

Юрій Шевельов (Портрети українських мовознавців // Всеволод Ганцов. 1. Ганцов і Академічний словник)*.*

Офіційними головними редакторами Академічного словника були А. Кримський і С. Єфремов. Нема потреби применшувати їх заслуги. Але в колективних працях часто буває так, що якась одна особа стає душею підприємства, вибивається на фактичного керівника. Техніка праці в Академічному словнику була така, що головний редактор діставав на перевірку, виправлення і апробацію вже готові аркуші; ці аркуші складалися колективом співробітників Комісії складання словника живої української мови, а керівником цієї Комісії скоро зробився Всеволод Михайлович Ганцов. Він був запрошений до цієї комісії ухвалою засідання Історично-філологічного відділу Академії Наук з 20 лютого 1919 року одночасно з Г. Голоскевичем і слідом за А. Ніковським і М. Грінченко. В комісії він був наймолодший. Ніковському було 33 роки, Грінченко – 55, Голоскевичеві – 34. Ганцову було в той час всього 26 років (він народився 25 листопада 1892 року). Незважаючи на це, він незабаром – з 26 травня 1920 року, після виїзду Ніковського за кордон – став Керівником комісії. Позначилося тут, очевидно, не тільки те, що він був дуже енергійним, а і те, що він був єдиним у комісії, хто мав досконалу закінчену освіту й кваліфікацію з слов'янської філології і систематично працював на цьому полі.

Від цього часу до самого його усунення від наукової і громадської праці в зв'язку з його арештом у справі Союзу Визволення України в кінці двадцятих років Ганцов був формальним керівником і фактичним spiritus movens Академічного словника. Тут не місце аналізувати цей словник докладно; але досить прочитати кілька сторінок його, щоб побачити, що в ньому проявлялися, часом змагавшися, дві тенденції – одна народницька, наставлена на ідеалізацію всього етнографічно-селянського, друга – більш інтелігентська, почасти европеїзаторська. Головним носієм другої, хоч і без розриву з першою, був, за всіма ознаками, саме Ганцов. Але і самого факту, що він віддав десяток років свого життя праці над Академічним словником і надав цьому досі не перевершеному виданню свого духа печать, досить для того, щоб записати ім'я Ганцова золотими літерами на таблиці визначних діячів української культури. Не можна-бо переоцінити ролю нормативного синонімічного словника в закріпленні кожної літературної мови. Такий словник – це рамки літературної мови даного часу і старт її дальшого розвитку."

ГОЛОСКЕВИЧ Григорій Костянтинович. Н. 04.11.1884 (с. Супрунківці, нині Кам'янець-Подільського району Хмельницької області). Закінчив 1899-го року Приворотське духовне училище, 1905 Подільську духовну семінарію в Кам'янці-Подільському (входив до напівлегального українського гуртка Володимира Чехівського). Навчався 1906 – 1911 на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Був учнем академіка Олексія Шахматова, належав до керованої ним лінгвістичної секції гуртка українознавства при університеті. Досліджував говірки Поділля (розвідку про них опубліковано в академічному збірнику). Один з провідників українського національного руху у Петрограді. Учителював у Ризі (1911 – 1913), Петербурзі (1913 – 1917), Києві (до 1918). Один із засновників вид-ва «Слово» в Києві (1917 – 20). Був членом Української Центральної Ради. Від 1919 працював у ВУАН, з 1922 – працівник Інституту української наукової мови ВУАН. Досліджував говірки Поділля, написав працю «Руська правопись зі словарцем» (1904), дав текстол. опис Євсевієвого Євангелія 1283 (1914). Один з укладачів «Російсько-українського словника» (1924 – 28). Видав «Короткі правила правопису. Словнички імен, географічних назв, назв різних установ» (1925). Укладач «Правописного словника» (перший найкращий і найповніший орфографічний словник української мови; 40 тисяч слів, 7 видань: 1914 – 1930; перевидано 1952 в Нью-Йорку), 12-е перевидано 1994, останнє видання – 2007 року. Автор праць з діалектології Поділля. Заарештовано 17 серпня 1929. Вироком особливого складу Верховного суду УРСР від 19 квітня 1930 за участь у діяльності контрреволюційній організації «Спілка визволення України» засуджено до п'яти років позбавлення волі, 2 років поразки в правах. Ув'язнення відбував у Ярославській в'язниці, потім вислано в Тобольськ, де 1935-го року загинув за нез'ясованих обставин, за деякими даними – вкоротив собі віку. Пленум Верховного суду УРСР 11 вересня 1989 р. скасував вирок по справі, припинивши її за відсутністю складу злочину.

ГРІНЧЕНКО(ВА) Марія Миколаївна (псевд. – М.Загірня, М.Чайченко, М.Доленко та ін.) Н. 1863 (м.Богодухів). Письменниця, перекладач, педагог, лексикограф. Переклала драми і комедії Г.Ібсена "Ворог народу", "Підпори суспільства", "Примари" (1907), "Росмерсгольм" (разом з дочкою Настею), "Нора" (1908), п'єси М.Метерлінка "Монна Ванна" (1907) і Г.Зудермана "Кінець Содомові", "У рідній сім'ї" (1908), комедію К.Ґольдоні "Мірандоліна" (1911). Окремими книжками в перекладах Марії Грінченко вийшли: 1884 р. – оповідання Льва Толстого "Чим люди живі?"; 1893 р. – оповідання Миколи Лєскова "Про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина" , 1895 р. – оповідання Альфреда Теннісона "Добра душа", 1907 р. – "Пригоди Тома Соєра" Марка Твена, драма "Монна Ванна" Моріса Метерлінка, дві казки М. Салтикова-Щедріна "Як мужик двох генералів прохарчив" і "Дикий пан" (в одній книжці), п'єси Генріка Ібсена "Ворог народові", "Примари", "Підпори громадянства"; 1908 р. – драми Германа Зудермана "Кінець Содому", "У рідній сім'ї" та Генріка Ібсена "Нора" і "Росмерсгольм" (останню – разом з дочкою Настею); 1913 р. – повість Карла Еміля Францоза "Боротьба за право"; 1917 р. – "Лісова казка" Дмитра Маміна-Сибіряка та оповідання Едмондо де Амічіса "Малий писар"; 1918 р. – повість Талбота "Старшини у Вільбадійській школі" та роман Гарріет Бічер-Стоу "Дядькова Томова хата, або Життя рабів-негрів". Крім того, в перекладах Марії Грінченко декілька разів (1906, 1907, 1910, 1911, 1918, 1919) і в різному складі виходили друком книжки казок Ганса Християна Андерсена. Дружина Бориса Грінченка. Активно допомагала йому в записах живої нар. мови, підготовці «Словаря української мови». Із заснуванням УАН (1918) працювала в Комісії Словника української живої мови, беручи участь у перевиданні, виправленні і доп. «Словаря української мови» (1927-28), створенні академ. «Російсько-українського словника» (т. 1-3, 1924-33, незакін.). Уклала підручники «Рідне слово. Українська читанка» (1912, разом з Б. Грінченком) і «Наша рідна мова» (1918). П. 15.07.1928 (м.Київ).

ЄФРЕМОВ Сергій Олександрович. Н. 06.(18.)10.1876 (с.Пальчик Звенигородського повіту). В 1891 – 96 навчався в Київській духовній семінарії, 1901 р. закінчив юридичний факультет Київського університету св. Володимира. 1902 р. видав антологію укр. літератури XIX століття під назвою "Вік" у 3 т. В кінці 1904 р. став співзасновником Української демократичної партії. Після її розколу на початку 1905 р. разом з Б. Грінченком, М. Левицьким, Ф. Матушевським та ін. створив Українську радикальну партію, яка в кінці 1905 об'єдналась з Українською демократичною партією, отримавши назву Українська Радикально-Демократична Партія. 09.1908 став одним з засновників і активним діячем Товариства Українських Поступовців (секретар Ради ТУП з 1909 р.). Співробітничав у багатьох українських періодичних виданнях – "Зоря", "Правда", "Записки НТШ", "Киевская Старина", "Літературно-науковий вісник", "Рада", "Нова Рада", "Україна" та ін., друкував у них статті публіцистичного і історико-літературного характеру. У березні 1917 р. увійшов до складу Української Центральної Ради, в квітні 1917 р. на Українському Національному Конгресі був обраний заступником голови Української Центральної Ради. Після створення 15(28).06.1917 р. першого українського уряду – Генерального Секретаріату – займав у ньому пост генерального секретаря міжнаціональних справ. З вересня 1917 р. очолював Українську партію соціалістів-федералістів. 1920 р. емігрував за кордон, через рік після загальної амністії повернувся і займався науковою роботою. Академік Всеукраїнської академії наук (1919), віце-президент ВУАН (1922 – 1929). У цей час проводив велику наукову та науково-організаційну роботу, очолював ряд наукових товариств і комісій, зокрема, Комісію для видання пам'яток новітнього письменства України, Комісію для складання біографічного словника діячів України, раду Історико-літературного товариства при УАН. До арешту влітку 1929 р. завідувач історико-філологічного відділу академії.

Автор понад трьох тисяч публікацій, зокрема численних монографій, антологій, збірників статтей. Автор монографічних нарисів про видатних українських письменників: "Марко Вовчок" (1907), "Тарас Шевченко" (1914), "Співець боротьби і контрастів" (1913) (у виданні 1926 – "Іван Франко"), "Михайло Коцюбинський" (1922), "Іван Нечуй-Левицький", "Іван Карпенко-Карий" (1924), "Панас Мирний" (1928) та ін. Однією з найвизначніших праць Сергія Єфремова залишається видання "Щоденника" і "Листування" Тараса Шевченка (1927 – 1928). Його історико-літературні погляди найповніше представлені в фундаментальній двотомній праці "Історія українського письменства" (1924). За словами М.Зерова: «Вона дала канон українського письменства, установила список авторів і творів, належних до історико-літературного розгляду… Цей канон тільки помалу переробляється тепер залежно від нових матеріялів та нових поглядів на історико-літературні явища».

Був дуже критично налаштований до совєтської влади: «не приймаю системи, на брехні й провокації, на світовому дурилюдстві заснованої» (сучасники називали Єфремова «совістю нації»). Такі думки, викладені в його «Щоденнику» стали найбільшим козирем в руках слідчих і суддів на процесі «Спілки визволення України». 24.02.1927 Політбюро ЦК КП(б)У прийняло рішення вислати Єфремова за кордон (висилка не відбулася). 21.09.1928 р. Політбюро ЦК КП(б)У знову розглянуло питання про Єфремова. Згодом прийнято низку рішень для проведення кампанії проти «єфремовщини». 1928 р. за рішенням президії ВУАН усунуто від «усякої організаційної та адміністративної роботи в органах ВУАН». Заслухавши доповідь М.Скрипника про підсумки виборів до ВУАН 4 травня 1929 р. Політбюро ЦК КП(б)У одним з пунктів свого рішення намітило «доручити ДПУ відновити справу Єфремова». 21 липня 1929 заарештований. Кілька місяців не визнавав належності до мітичної СВУ (громадськість називала процес: «Опера СВУ – музика ДПУ»), але врешті «зізнався», що очолював її. В березні 1930 засуджений до 10 років тюремного ув'язнення (тодішня найвища міра покарання). Помер у одному з таборів ГУЛАГу 10.03.1939 р. (за іншими даними – 31.03.1939). Пленум Верховного суду УРСР

11 серпня 1989 року С. Єфремова разом з усіма, засудженими у справі СВУ, реабілітував, оскільки в його діях не виявлено складу злочину.

КРИМСЬКИЙ Агатангел Юхимович. Н. 03.(15.)01.1871 (м. Володимир-Волинський). З автобіографії: "Родився я 1871 року 3 січня ст. ст. Швидко батьки мої переїхали в Київщину, та потім мені знов довелося прожити три роки на Волині, вже великим хлопчаком. Таким способом я однаково зріднився як з мовою Київщини, так і з мовою Волині. А з роду я зовсім не вкраїнець. Батько мій – білорус зроду, росіянин по вихованню; мати – полька. Вчився я у школах російських, бо других тут і немає".

Походили Кримські з татарського роду. Його предки покинули Бахчисарай в кінці XVII ст. і поселилися у нинішній Білорусі (місто Мстислав). Юхим Кримський, учитель географії, переїхав до Володимира-Волинського і 1871 р. там народився його син Агатангел. Згодом Юхим Кримський переїхав до Звенигородки, де з гонорару за підручник з географії для двокласних шкіл побудував собі дім.

Вже в три роки Агатангел Кримський навчився читати, а ще через два роки батько віддав його до місцевого звенигородського училища. А.Кримський: "Коли мені було 5 років, мене оддали вчитися у Звенигородське "городське училище, і там я вчився п'ять год, до 1881 року. В тім році мене оддали в Острозьку прогімназію. В Острозі я жив під доглядом своєї старенької тітки, а це була мені й на руку ковінька: тітка завідувала чималою публічною бібліотекою, в котрій я міг безборонно сидіти зрана до вечора. Перед тим, ще в Звенигородці, я міг читати тільки крадькома, бо батько, шануючи мої очі, попросту одбирав у мене кожну книжку, яку я ладився читати".

Вчився в Острозькій прогімназії (1881 – 1884) та Другій київській гімназії (1884 – 1885), Колегії Павла Ґалаґана (1885 – 1889). На той час вже вивчив польську, французьку, англійську, німецьку, грецьку, італійську, турецьку мови, латину.

В Колегії видатний мовознавець П.Житецький прищепив А.Кримському любов до української мови, яка на усе життя стала його улюбленою "ненькою". Кримський, який – як сам стверджував – не мав ні краплі української крові, визначився у своїй національній ідентичності: в 1889 р. він став свідомим українцем, готовим присвятити своє життя українській справі. "Кожнісіньку вольну від "офіціальних" занять часину, – писав він у листі до свого друга Бориса Грінченка 5 липня 1892 р, – я й присвячував Україні". Водночас Кримський співпрацював з Ісмаїлом Гаспринським – патріархом відродження кримськотатарського письменства, мав кримських студентів, підтримував близькі контакти з новими кримськотатарськими письменниками.

Закінчив Лазаревський інститут східних мов у Москві, з яким пов'язано його науково-педагогічне життя (1889 – 1918). Основними дисциплінами для нього стали арабська філологія, іслам та арабська література; вивчив перську мову і літературу, турецьку мову та літературу (1889 – 1892). 1892 р. закінчив курс спеціяльних класів Лазаревского інституту східних мов із правом на чин X класу (такий диплом давався тільки тим студентам, хто відмінно завершував повний курс, а представлені ними дипломні праці з однієї з східних мов одержали схвалення вченої ради Інституту). По закінченні курсів в інституті пройшов повний курс славістичних студій на історично-філологічному факультеті Московського університету (1892 – 1896). По закінченні університету Кримський дістав від Лазаревського інституту дворічний грант, який використав для поїздки до Лівану (1896 – 1898).

Павлові Житецькому А.Кримський так пояснював своє рішення: "Коли я люблю Схід, то чи ж в тому я винен? А що східна спеціяльність не спинить мою роботу українську, дак цьому вірте".

У Москві А.Ю.Кримський став найяскравішим представником нової школи російського сходознавства на рубежі двох сторіч. Виділявся своєю неосяжною науковою ерудицією і блискучим знанням східних та европейських мов.

1899 р. на Східному факультеті Петербурзького університету А.Кримський одержав звання магістра арабської словесності. 1898 р. “рішенням Ради спеціяльних класів Лазаревского інституту Кримському було доручено для набуття досвіду прочитати чотири лекції з арабської мови та словесності на I, II і III курсах спеціяльних класів Лазаревского інституту з числа лекцій професора арабської словесності і викладача арабської практики”. 1900 – 01 р., заступаючи посаду екстраординарного професора арабської словесності, А.Кримський вів заняття на всіх трьох курсах спеціяльних класів Лазаревского інституту; читав курс семітських мов, їхню класифікацію, історію семітських мов, з докладнішим викладом історії арабської мови, курс історії Корана, середньовічну арабську літературу, що вміщувала “історію літератури граматичної, лексикографічної; літературу медичну і філософську”, арабську поезію, її історії тощо.

Крім курсу арабської словесності професор А.Кримський систематично протягом двадцяти років вів також курс історії Сходу. 1912 р. зайняв екстраординарну катедри історії Сходу (іслам і араби, Персія і Туреччина, східне питання). 1915 р., після смерті академіка Ф.Корша, частину його курсу з перської літератури передали А.Кримському. Тобто, протягом декількох років А.Кримський у в Лазаревскому інституті вів курси на трьох катедрах: арабської словесності, перської словесності та історії Сходу. Підготував навчальні посібники, які майже цілком забезпечили викладання арабської, перської, турецької словесності, історії мусульманства та низки дисциплін курсу історії народів Близького та Середнього Сходу (1910 р. до списку рекомендованої навчальної літератури не було внесено жодного західноевропейського видання, оскільки курс арабської мови й літератури майже цілком забезпечено інститутськими публікаціями, передусім посібниками й дослідженнями А.Кримського). Тільки з арабістики та семітології до 1910 р. були видані такі його праці: “Нарис розвитку суфізму” (М., 1895), “Мусульманство і його будучність” (1899), “Лекції з Корану”, “Лекції з історії семітських мов”, “Семітські мови і народи Т.Ньольдеке” в обробці Кримського, вийшли кілька випусків “Джерел для історії Мохаммеда і література про нього”, “Арабська поезія в нарисах і зразках”, “Історія мусульманства” та ін. Підготував і видав значне число праць з іраністики і тюркології. У 1900 р. вийшли “Лекції з історії Ірану”, через три роки – “Історія Персії, її літератури і дервішської теософії”, “Історія Туреччини і її літератур від розквіту до початку занепаду” та ін.

В дореволюційні роки А.Кримський був найвидатнішим сходознавцем московської школи, саме він визначав наукову й педагогічну спрямованість спеціяльних класів Лазаревского інституту. Його праці того часу займають виняткове місце у світовій орієнталістиці. Нема іншого такого науковця, який би створив стільки наукових посібників, підготував курсів з історії країн Сходу, історії мусульманства, історії літератур народів цілого регіону – Близького і Середнього Сходу. Тільки в «Трудах по востоковедению», які видавав Лазаревський інститут, вийшло 26 томів його монографічних досліджень, автор понад 500 статтей з сходознавства в словниках Брокгауза і Єфрона і Товариства братів Гранат. Водночас автор «Української граматики» (т 1 – 2, 1907 – 1908) та ін. Автор поезій («Пальмове гілля»), оповідань, роману «Андрій Лаговський», перекладів з багатьох мов.

У вересні 1918 р. переїжджає з Москви до Києва, де бере участь в організації Української академії наук, був її неодмінним секретарем (1918 – 1928). Голова історико-філологічного відділу академії, директор Інституту української наукової мови, завідувач катедри сходознавства Київського університету. Започаткував наукове сходознавство, керуючи водночас академічною україністикою. Вийшли українською мовою його історії Персії і Туреччини.

Важко переоцінити роль А.Кримського у збереженні діяльності академії. Власне до 1928 р. увесь тягар керування академічними справами ліг на плечі А.Кримського, і тому в Києві Академію наук жартома називали не Українською, а “Кримською”.

Організував та очолював Інститут української наукової мови та відповідні українознавчі комісії (діялектологічну, правописну, живої мови та історії української мови), створив “Кабінет арабо-іранської філології” (до 1930 р. видав 6 праць), “Тюркологічну комісію” (до 1930 р. випустила 6 публікацій) та “Жидівську (пізніше: Єврейську) історично-археографічну комісію” (до 1929 р. видала 2 томи “Збірника праць”).

3 травня 1928 р. члени Академії одноголосно переобрали Кримського на посаді неодмінного секретаря, але уряд це не затвердив. Восени 1929 р. А.Кримський змушений залишити головування Історично-філологічним відділом Академії. Згодом були ліквідовані його сходознавчі установи і Історично-філологічний відділ. Остання його наукова праця в УАН вийшла у 1930 р., йому заборонили мати аспірантів.

У 1936 – 1937 рр. Інститут мовознавства почав прикріпляти до нього аспірантів, в 1939 – 1941 рр. Кримський знадобився владі для відряджень до західноукраїнських земель.

19.07.1941 вивезений із Звенигородки до Києва, 20.07.1941 заарештований за сфабрикованою справою («був ідеологом українських націоналістів і впродовж ряду літ очолював антирадянське націоналістичне підпілля…»

Помер у тюремній лікарні 25 січня 1942 р. (м.Кустанай). Справу припинено 8 травня 1957 р. за відсутністю складу злочину.